

CONTROVERSIARUM

DE AMISSIONE GRATIÆ

SIVE DE STATU PECCATI

LIBER TERTIUS

QUI EST DE PECCATO PRIMI HOMINIS

Disputatum est libro superiore, de causa peccati primi hominis primaria : nunc de ipso peccato disserendum erit. Ac *primum* de tentatione prævia.

Deinde de ipsa culpa. Tum de pœnitentia. Postremo de pœna, et consequentibus malis.

CAPUT PRIMUM.

De tentatione, quæ peccatum primorum parentum præcessit, quodque primi parentes vere peccaverint.

De tentatione primorum parentum primo quæri potest, an omnino tentari poterint primi illi homines ad peccandum. Non enim defuerunt hoc nostro sæculo, in quo nullus cogitari potest tam absurdus error, qui non continuo patronos inveniat, qui assererint, primos parentes neque peccasse, neque peccare potuisse, ac ne tentationi quidem, quæ ad peccandum inducat, obnoxios ulla ratione fuisse. Nam ut Lutherus refert in comment. 1. cap. Genes. inventi sunt, qui dicerent, præceptum datum a Deo primis hominibus, ut de ligno scientiæ boni, et mali non ederent non fuisse legem, sed admonitionem tantum, qualia sunt præcepta medicorum, cum aliquid noxium prohibent. Quod quidem confirmabant argumento, ex principiis Lutheranis satis apte deducto, quia videlicet lex

justo non est posita, sed peccatori, ut Apostolus scribit I Timoth. I. primi autem homines in paradiso degentes justii erant omnium consensus. Et quoniam ubi non est lex, nec prævaricatio esse potest, ut idem Apostolus docet Rom. IV. colligebant, primos homines, cum pomum vetitum gustaverunt, non incidisse, neque incidere potuisse in prævaricationem, ac per hoc in peccatum, cum peccatum sit *avopia* id est, prævaricatio legis, teste Joanne in I epist. cap. III. Sed hic error adeo crassus, et absurdus est, ut vix refutatione indigeat.

Primum enim, præceptum illud de pomu vetito veram fuisse legem, et primos parentes pomu illo degustato vere, graviterque peccasse, testis est pœna, quæ pomi esum consecuta est. Cur enim de paradiso expulsi, a ligno vitæ exclusi, mortis necessitate constructi, atque ad victum cum dolore, et labore querendum damnati sunt, si nihil peccarunt? Quod si forte respondeant, mortis necessitatem, et ærumnas cæteras ex natura pestiferi illius cibi, non ex peccati merito, aut ex sententia justii judicis manasse, occurret Scriptura divina, quæ responsionem istam

refellat. Eccles. XXV : *A muliere initium peccati, et per illam morimur omnes.* Rom. V : *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors.* Rom. VI : *Stipendium peccati mors.* Rom. VIII : *Corpus quidem mortuum est propter peccatum* (1). Vides igitur, mortem non ex natura ligni scientiæ boni et mali, sed ex peccato natam.

Deinde lignum scientiæ sine dubio bonum erat, nam vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona, Genes. I (2). Non igitur ex natura ligni illius tanta mala nasci poterant, quibus præsertim obruerentur innocentes.

Ad hæc immortalitas primorum hominum in paradiso (ut in lib. de statu innocentie demonstravimus) non erat homini naturalis, sed ex gratia, et amicitia divina pendeat : non igitur eam natura ligni alicujus, sed sola culpa, et aversio ab amicitia, et gratia Dei corrumpere poterat.

Quod si forte adversarii Scripturas contemnunt, quamvis ad veritatem oppugnandam earum testimoniis abuti voluerint, ex peccatis, quæ in presenti ab hominibus committuntur, eorum error manifesta ratione vincetur. Si quidem ex eo quod ipsi docent, primos homines non peccasse, quia legem non habuerunt, cum essent justii, sequitur, nullos homines peccare, quin etiam fieri non posse, ut ulli homines peccent. Nam si peccatum prærequirit legem, cum peccatum sit prævaricatio legis, et lex prærequirit peccatum, cum lex justo non ponatur, sed peccatori, ergo peccatum semper prærequirit peccatum, nullum igitur fuit primum peccatum. Et si primum non fuit, unde cætera extiterunt? Quare necesse est, ut vel fuerit lex ante peccatum, et falsa sit adversariorum opinio; vel certe nulla sint, nec fuerint unquam in mundo peccata, qui est error Libertinorum, quorum impudentia (ut diximus libro superiore) non argumentis, sed tormentis, et suppliciis tantum coercedenda esset.

Quorsum enim rationibus cum iis agatur, qui rationem ipsam negant, et religionem, ac republicam, omnem fidem, et omnia jura simul evertunt? et sane credibile est, eos, qui Lutheri auctore, peccatum primorum hominum negant, de grege esse Libertinorum, quos Lutherus ipse, et Calvinus imprudenter genuerunt. Et viderint ipsi qua aequitate oppugnent, quos ex schola sua prodiisse negare non possunt, et quorum argumenta,

si sibi ipsi repugnare nolint, refutare non quærant. Nam certe argumentum illud, lex justo non est posita, primi homines justii erant, igitur lex illis non fuit posita, Lutherus loco citato multum laborat, ut solvat, et multis frustra consumptis verbis vere non solvit. Summa solutionis ejus est, quod Apostolus I Timoth. 4. loquatur de lege lata post peccatum, ac de ea vere dixerit, legem justo non esse positam, sed peccatoribus : esse autem aliam legem ante peccatum latam, et eam ad justos pertinere.

At concedet adversarius, Apostolum loqui de lege post peccatum lata, sed argumentum iterum texet hoc modo : Post peccatum lex lata est propter peccatores, et ideo solis peccatoribus, non autem justis posita est; igitur quando nulli erant peccatores, sed justii omnes, ut in statu innocentie, nulla lex ferenda fuit. Vel certe hoc modo, lex post peccatum ideo ad justos non pertinet, quia justii sunt, nam si peccatores essent, ad eos sine dubio pertineret; alqui Adam et Eva in paradiso justii erant : igitur lex ad eos minime pertinebat.

Adde quod distinctio illa de lege ante peccatum, vel post peccatum lata, omnino inanis est. Nam invenimus legem post peccatum latam, quæ justis data est; lex enim circumscriptionis post peccatum, data est Abrahamo viro justo, et ejus posteritati, ut esset signaculum justitiæ fidei, Rom. IV. Invenimus etiam legem ante peccatum latam, quæ non minus ad peccatores, quam ad justos pertinet; lex enim, quæ naturalis dicitur, ab ipsa hominis creatione coepit, quippe quæ in corde omnis hominis ratione utentis scripta est; et ea sine dubio tam justos, quam peccatores obligat. Frustra igitur scribit Lutherus, legem datam post peccatum ad peccatores, legem datam ante peccatum ad justos pertinere. Sed loci Paulini explicationem, Lutheri dimisso, a sanctis Patribus, Ambrosio et Augustino sumamus.

S. Ambrosius in expositione Psal. XXXVI. tractans versiculum illum : *Lex Dei ejus in corde ipsius*, docet verba Apostoli (justo non est lex posita, sed injustis et peccatoribus) debere intelligi de renovatione legis, quæ fit quando scribitur in tabulis, aut libris. Lex enim non ponitur in tabulis propter justos, qui legem servant, et eam in corde fideliter retinent, juxta verba Psalmi, lex Dei ejus in

(1) Eccl. XXV, 23; Rom. V, 12; ibid. VI, 23; ibid. VIII, 10. — (2) Gen. I, 31.

corde ipsius; sed propter peccatores, qui legis obliviscuntur, et ita vivunt, ac si legem non haberent. Unde idem Apostolus cum ait: sed injustis, græce posuit, ἀδικοῖς; id est, exlegibus, sive legis prævaricatoribus. Ex quo aperte significavit, legem non ideo poni injustis, quia non tenerentur etiam antea lege, sed quia oblitæ erant legis, nec ideo non poni justis, quia justis carere debeant lege, sed quia legem in corde se habere per opera bona testantur. Potuit igitur primis hominibus in statu innocentie dari lex tum naturalis tum etiam positiva, sed non fuit opus renovatione, aut descriptione in tabulis lapideis. Quod propter iniquos postea factum est, ut peccatum cognosceretur, ut Apostolus disputat Rom. vii.

S. Augustinus lib. de spiritu et littera cap. 10. hunc eundem locum Apostoli ex cap. i. prioris ad Tim. *Justo non est lex posita, sed injustis*, vult similem esse locis illis ejusdem Apostoli, *Non estis sub lege, sed sub gratia*, Rom. vi. et, *Si spiritu ducimini, non estis sub lege* (1), Galat. v. Quæ loca non significant, justos non teneri legibus, vel non peccare, si legem non servant, sed non habere legem supra se, quasi cervicibus imminentem, et flagello minantem, ac terrentem, ut habent injusti, qui timore pœna bonum operantur. Operantur enim justi bonum amore justitie, ac libenti animo, operaturi etiam si lex non esset, vel pœnam nullam minaretur. Quocirca in lege potius sunt, quam sub lege, ut Apostolus de se loquitur I. Corint. ix. ubi dicit, se sub lege non esse, et tamen sine lege Dei non esse, sed in lege esse Christi. Sic igitur primi homines in paradiso, quamdiu innocentiam conservarunt, sub lege non erant neque lex eis posita, id est, quasi jugum nolentibus imposita erat: cum tamen sine lege non essent, sed in lege creatoris essent.

CAPUT II.

Cur Deus permisit tentari hominem, quem sciebat casurum.

Cum satis jam constet, primos homines tentatos, et tentatione devictos fuisse: sequitur alia questio, cur Deus tentari eos voluerit, aut permisit, quos non ignorabat tentationem vincendos.

(1) I Tim. I, 9; Rom. VI, 14; Gal. V, 18.

Noti sunt errores Zwinglii, Calvni, et eorum qui Zwingliani et Calviniani potius, quam Christiani et Catholici dici voluerunt. Nam (ut in libro superiore docuimus) placuit navigatoribus istis, asserere Deum voluisse, ac decrevisse, ut primi homines laberentur, et ideo non solum permissione, sed etiam voluntate, et ordinatione Dei fuisse tentatos. Porro lapsus primorum parentum voluit Deus, si Zwinglio credimus, quia necessarium erat peccatum, ut justitia ab homine cognosceretur, cum contraria ex contrariis innovescant, vel (si credimus Calvino) quia non poterat Deus aditum patefacere misericordie, et justitiæ suæ, nisi homo per peccatum miser, et supplicio dignus efficeretur. Sed hæc jam refutata sunt libro superiore, et nos magis credimus Apostolo Petro dicenti, Deum neminem velle perire II Pet. iii. et coapostolo ejus affirmanti, Non esse faciendam mala, ut veniant bona, Rom. iii. et sapienti concionanti, Deo non esse necessario peccatores, Eccles. xv.

His igitur dimissis S. Prosper lib. ii. de vita contemplativa, cap. 19. videtur in ea fuisse sententia, ut existimaret, primos homines ante tentationem in superbiam quamdam elatos, occulte peccasse, et ideo permisos fuisse tentari in pœnam peccati: « Non tentarentur, inquit, nisi deserti, nec desererentur, nisi ipsi prius deseruissent Deum, etc. » Quod idem videtur dicere S. Augustinus lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 30, ubi sic loquitur: « Quando his verbis crederet mulier, nisi inesset menti quedam de se superba presumptio, quæ per illam tentationem fuerat vincenda et humilianda? » At hæc opinio falsa esse convincitur, tum ex Scriptura, quæ dicit diabolus fuisse homicidam ab initio, Joan. viii. non autem ipse occidisset, si jam antea primi homines per superbiam periissent: tum ex eo, quod occasione superbiendi primi homines habuerunt ex promissione illa, eritis sicut Dei.

Porro S. Augustinus loco citato, non loquitur absolute de tentatione, sed de tentatione vincente. Quod apertius scripsit lib. xi. de Genesi ad litteram cap. 3. his verbis: « Nec arbitrandum est, quod esset hominem dejecturus iste tentator nisi præcessisset in anima hominis quedam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumperit di-

sceret. » Itaque superbia illa occulta non fuit causa, cur Deus permisit hominem tentari, cum tentatio superbiam præcesserit, sed cur permisit induci in tentationem, sive a tentatore perducatur in apertam inobedientiam. Fortasse etiam verba S. Prosperi eodem modo intelligi possunt, quo S. Augustini verba intelligenda esse diximus. Sed quidquid de hoc sit, illud constat, non fuisse peccatum causam permissionis tentationis.

Hæc igitur opinio rejecta S. Augustinum audiamus, qui tria quedam docet. Primo, nullam fecisse Deum injuriam homini, quod eum a diabolo tentari permisit, cum eum tantis viribus instruxerit, ut facile potuerit adversarium superare? Secundo, primariam causam hujus permissionis Deo soli esse notam. Tertio, rationes illas probabiliter reddi posse, quia id requirerent omnipotentia, providentia, misericordia et justitia Dei, pulchritudo universi, et ipsa hominis gloria, atque utilitas.

Non fecisse Deum injuriam homini, docet Augustinus lib. xiv. de civit. Dei, cap. 27: « Cur non permitteret, inquit, ut ab Angelo malo primus homo tentaretur, quando quidem sic erat institutus, ut si de adjutorio Dei fideret, bonus homo malum Angelum vinceret? » Et lib. de corrept. et grat. cap. 12: « Ille Adam, inquit, et terrente nullo, et insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi facilitate. » Et infra: « Fortissimo (Adamo videlicet) dimisit atque permisit facere quod vellet; infirmis servavit, ut ipso donante invictissime quod bonum est, vellent, et hoc deserere invictissime nollent. » Non igitur justo queri potuit Adam, quod a diabolo tentari permisit, cum tanta facilitate de hoste suo triumphare potuerit.

Jam vero primariam causam hujus permissionis soli Deo notam esse, docet idem Augustinus lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 4: « Si ergo, inquit, queritur, cur Deus tentari permisit hominem, quem tentationi consensurum esse præsciebat, alitudinem quidem consilii ejus penetrare non possum, et longe supra vires meas esse confiteor. » Et epist. 106. ad Paulinum ad similem questionem,

cur videlicet Deus eos procreet, quos aeterno igni damnandos prævidet, respondet: « Deum id facere quia vult, cur autem velit, tu quis es, inquit, qui respondeas Deo? an non habet potestatem figulus faciendi vasa, alia in honorem, alia in contumeliam. »

Sed quamquam hæc ita se habent, tamen probabiles sunt rationes illæ, quas paulo ante tetigimus. Ac primum de omnipotentia Dei, quæ in hæc permissione perspicitur, ita loquitur Augustinus in lib. de corrept. et gratia, cap. 10: « Qui creavit omnia bona valde, et mala ex bonis exortura esse præscivit, scivit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem perficere etiam de malis benefacere, quam mala esse non sinere. » Idem docet in Enchiridio, cap. 11.

De providentia, idem August. loquitur in lib. vii. de civit. Dei, cap. 30: « Sic, inquit, administrat omnia, quæ creavit, ut etiam ipsa propriis exercere, et agere motus sinat. » Ideo igitur permisit Deus primos homines labi, quia ad providentiam ejus pertinebat, ut homines libero arbitrio præditos, sinneret pro arbitrato suo resistere, vel eedere tentatori. Quod idem docet in lib. de corrept. et gratia, cap. 10. ubi scribit, Deum sic instituisse angelorum, hominumque naturam, ut primum in ea ostenderetur, quid posset libero arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque judicium.

De misericordia, et justitia loquitur Augustinus loco proxime citato de corrept. et grat. cap. 10: « Deus igitur permisit hominem tentari, quem sciebat esse casurum, quia simul videbat, eo casu se uti posse ad misericordiam, et justitiam declarandam, dum ex damnata massa alios juste puniet, alios misericorditer liberabit. »

De pulchritudine universitatis, quæ ex hæc permissione consurgit, loquitur idem Augustinus in lib. iii. de libero arbitrio, cap. 9. ubi proposita questione: « Cur Deus non fecerit, ut nulla creatura ad miseriam perveniret, neque enim id aut omnipotens non potuit, aut bonus invidit, respondet, ordinem creaturarum a summa usque ad infimam gradibus justis ita decurrere, ut ille invideat, qui dixerit, ista non esset, invidet etiam ille, qui dixerit, ista talis esset. Si enim quis diceret, lunam aut omnino non fieri, aut certe æqualem soli fieri debuisset, invideret non parum ornatum rerum universitati; sic etiam qui diceret, animas rationales aut creandas non fuisse, aut ita creandas ut nunquam

peccarent, ita ut nulla esset anima, quae peccando misera fieret, is invideret ornatum aliquem mundo. Siquidem anima illa, quamvis misera, melior est quolibet corpore, et ornat locum, in quo a Deo pro merito suae actionis ponitur.

Quemadmodum, ut idem Augustinus ait, nihil est in domo nobilium homine, nihil abjectius cloacae, et tamen servus in peccato tali deprehensus, ut mundandae cloacae dignus habeatur, ornat eam etiam turpitudine sua, et utrumque horum, id est, turpitudine servi, et mundatio cloacae jam conjunctum, et redactum in quamdam sui generis unitatem, ita dispositae domui coaptatur, atque subtextitur, ut ejus universitati ordinatissimo decore conveniat. Sed quamvis ex peccato omnipotentia Dei id bonum eliciat, atque inde rerum universitatem exornet: non tamen propterea, aut peccata necessaria fuerunt, aut non potuit Deus angelos, atque homines omnes a peccato, et miseria liberare, non enim peccata, aut miseria ordinem universitatis exornant, sed angeli, aut anima, quae pro merito culpae ordiantur ad penas: neque Deo deesse poterat ratio exornandi rerum universitatem, si nullus angelus, et nullus homo peccare voluisset, quemadmodum (ut ibidem Augustinus ait) si servus peccare noluisse, non defuisset domesticae disciplinae alia provisio, quae cloacae, et loca caetera mundarentur.

Itaque sic fecit ad rerum pulchritudinem, ut Deus permiserit tentari primos homines, quos casuros esse praeviderat, ut tamen alio modo rerum pulchritudini consuli potuerit, si aut homo non fuisset casurus, aut Deus id, quod futurum praeviderat, permittere non fuisset, de qua re vide eundem Augustinum lib. III. de libero arbitrio, cap. 12.

Superest ultima ratio, quae ab ipsius hominis utilitate sumitur. Primum enim (ut Augustinus scribit lib. XI. de Gen. ad litteram, cap. 4.) non videtur magnae laudis fuisse futurum hominem, si propterea posset bene vivere, quia nemo male vivere suaderet. Deinde perspiciebat Deus valde utile id futurum ad eruditionem sanctorum; nimirum ut casus primi hominis praeberet futuris sanctis contra cupiditatem dubitationis exemplum, et incuteret contra superbiam timorem pium (ut ait S. Augustinus in eodem libro cap. 6. Adhaec permisit Deus tentationem, et casum primi

hominis, quia praescius erat, quod ab ejus semine adjuto sua gratia, ipse diabolus fuerat sanctorum gloria majore vincendus, ut idem loquitur Augustinus lib. XIV. de civit. Dei cap. 27. Denique addere possumus, occasione peccati primorum hominum Christum nobis donatum, per quem majora Dei munera suscepimus, quam ea fuerint, quae per Adamum amissimus. Nam (ut Apostolus testatur Rom. V.) *ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia*. Et: *Non sicut delictum, ita et donum* (1). « Validius, inquit, S. Leo. serm. 12. de passione Domini, donum factum est libertatis, quam debitum servitutis. » Et, ut idem ait in serm. 3. de Pentecoste: « Si homo diabolica fraude deceptus, a lege sibi posita, per concupiscentiam non deviasset, creator mundi creatura non feret. » Quod etiam docet S. Augustinus serm. 9. de verbis Apostoli, cum ait: *Nulla causa fuit veniendi Christo Domino, nisi peccatores salvos facere*. Itaque Ecclesia cum exultatione, et gratiarum actione in vigiliis paschalis canit: o felix culpa, quae talem, ac tantum meruit habere redemptorem.

CAPUT III.

De serpente, qui Evam seducit, quod verus et naturalis fuerit serpens, quodque per eum diabolus sit locutus.

Sequitur ut de primorum hominum tentatore pauca dicamus, praesertim cum ait hanc doctrinam partem heretici varie depravarint.

Antiquissima haeresis a Graeca voce ὄφις, quae serpentem significat, Ophitarum fuit, cujus meminerunt, Irenaeus lib. 1. de haeresibus cap. 34. Tertullianus in lib. de praescriptione adversus haereticos cap. 47. Clemens Alexandrinus lib. VII. Stromatum. Epiphanius haeresi 27. Hieronymus in dialogo adversus Luciferianos. Augustinus in lib. de haeresibus cap. 17. Philastrius, Theodoretus, Damascenus, et alii, qui de haeresibus scribunt. Hi docebant, sapientiam Dei serpentem illum esse, qui primorum hominum oculos aperuit, ut bonum, malumque dignoscerent. Idque fecisse in odium creatoris, cui ipsa contraria esset.

Eundem errorem postea docuit etiam Ma-

nichaeus Augustino teste in lib. de haeresibus, cap. 46; qui serpentem illum Christum esse volebat. Origenes etiam more suo ad allegoriam omnia, quae absurda illi videbantur, transferens; per serpentem delectationem intelligi voluit. Primo enim delectatio sensum quasi Evam, titillat et seducit. Deinde sensus mentem, hoc est, Adamum ad consentiendum, et peccandum inflectit. Vide Ambrosium libro de paradiso cap. 2. ubi hanc sententiam, tacito nomine Origenis refert. Nec deficiunt (teste Procopio in commentario tertii capituli Geneseos) qui assuerunt diabolum induisse corpus phantasticum ad similitudinem serpentis. Julianus denique (ut est apud Cyrillum lib. III. in Julianum) narrationem Mosis de serpente fabulosam, omnino fuisse contendit, eo praesertim nomine, quod serpens humana voce locutus fuisse perhibetur.

Caeterum verum illam, et naturalem serpentem fuisse, sed per eum diabolum esse locutum, tam ex litteris sacris perspicuum est, ut vis ulla probatione opus esse videatur. Nam quae dicuntur cap. 3. Gen. de poena serpentis, quod maledictus sit super omnia animantia, et bestias terrae, quod super pectus suum gradiatur; quod terram comedat, quod inimicitia perpetua sit inter filios Evee et serpentes, apertissime in verum et naturalem serpentem quadrat, ut notum est; in sapientia Dei, vel delectationem nulla ratione conveniunt. Quocirca summo consensu sancti Patres docent, verum illum fuisse serpentem, ut Chrysostomus homil. 46. in Gen., Basilius in oratione quod Deus non sit auctor malorum, Epiphanius in haeresi Ophitarum, Augustinus lib. II. de Genes. cap. 2. et alii.

Non autem ipsum per se mutum serpentem, sed diabolum per eum esse locutum, testatur liber Sap. cap. 2. his verbis: *Deus creavit hominem inextinguibilem, et ad imaginem similitudinis suae fecit illum; invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum, imitantur autem illum, qui sunt ex parte illius* (1). Testatur etiam Christus Joan. VIII. cum ait: *Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit* (2). Homicida enim ab initio non aliter fuit, nisi quia primos homines, ut loquitur S. Leo, veneno suae mortificavit invidia. Testatur quoque S. Joannes in Apocalypsi cap. XX. ubi non alia de causa

diabolum vocat *serpentem antiquum*, nisi quia diabolus initio serpentem induit. Testantur denique omnes Patres, tum ii, qui librum Geneseos interpretantur, vel quaestiones in eum scripserunt, ut Hieronymus, Theodoretus, Eucherius, Beda, Rupertus, Chrysostomus et Augustinus, tum etiam Cyrillianus in sermone de zelo et livore, Basilius in oratione, quod Deus non sit auctor malorum, Ambrosius in libro de paradiso, Cyrillus lib. III. in Julianum, et alii passim.

Quod vero Julianus serpentem loqui potuisse, fabulosum putat, recte reprehendit Cyrillus loco notato, cum apud ethnicos, quorum opinionibus Julianus sequi se fatebatur, et equi, et fluvii aliquando locuti esse credantur: caeterum apud Christianos non existimantur animantia bruta per se loqui posse, sed posse tamen spiritus angelicos sive bonos, sive malos id per ora bestiarum facile praestare. Non enim serpens dumtaxat spiritu diaboli plenus locutus est, sed etiam asina Balaam, homo angelo eam movente, hominis vocelocutus prohibuit prophetam insipientiam, ut loquitur sanctus Petrus in epistola posteriore cap. II. et nota est historia ex cap. XXII. Num.

Una superest dubitatio: An diabolus sponte sua serpentem elegerit, per quem Evam seducere conaretur, an aliam bestiam non sit a Deo permixtum assumere, quam serpentem. S. Joannes Chrysostomus homil. 46. in Genesim, scribit diabolum de industria serpentem elegisse, quod is aptissimus videretur ob naturalem suam calliditatem ad insidias mulieri faciendas.

Sed probabilior videtur sententia sancti Augustini lib. II. de Gen. cap. 3. qui docet, Satanam non fuisse permixtum alio instrumento uti, quam serpentis ore. Cum enim mens diaboli eo tenderet, ut seduceret, facilius sperare potuit se consecuturum quod quaerebat, si insidias tegeret, quam si aperiret. Tegeret autem si columbam aut ovem assumeret, quae sunt animalia naturae simplicitatis innocentes. Sed voluit Deus, ut si diabolus hominem tentare vellet, id non faceret nisi per serpentem, ut sicut diabolo permittebat tentare, ita hominem admoneret etiam ex ipsa forma serpentis, quem callidum animal esse non ignorabat, ut caveret insidias. Quod vero S. Chrysostomus dicit, diabolum quasi-visse idoneum animal ad insidias faciendas,

(1) Rom. V, 20; ibid. 15.

(1) Sap. II, 23. — (2) Joan. VIII, 44.

locum haberet, si ea calliditate, quæ naturaliter in serpente inest, Eva decipi potuisset; sed cum non serpentis muti, sed diaboli ipsius astutia necessaria fuerit ad hominem seducendum, æque potuit diabolus per serpentem, ac per columbam, et (ut diximus) occullore consilio, ac majori fraude per columbam negotium seductionis peragere.

CAPUT IV.

Primum peccatum parentum primorum fuisse superbiam.

Disseruimus de tentatione; nunc de ipso peccato disserendum est, ac prima se offert illa quæstio, quodnam fuerit primorum hominum primum, et principale peccatum.

Non defuerunt ex veteribus, qui sentirent, in eo peccasse primos homines, quod anteverterint usum ligni scientiæ boni et mali, ut S. Augustinus refert lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 41. quorum sententia, si mystice accipitur, fortasse non improbanda erit. Fieri enim potest, ut per lignum scientiæ contemplationem aliquam significatam esse velint, quæ solis beatis congruat, ac per hoc non ante tempus debitum appetendam: sic enim interpretatur arborem scientiæ S. Gregorius Nazianzenus oratione de Natali Domini, et orat. 2. de Pascha.

Sed certe ad litteram ea sententia vera esse non potest. Neque enim Deus ad tempus esum ligni scientiæ prohibuit, sed in perpetuum, cum ait: *Quæcumque die comederis ex eo, morte morieris.* Minus etiam probabilis eorum sententia est, qui teste Augustino in eodem loco, dicebant primum peccatum Adami atque Evæ fuisse intemperantiam, quod videlicet ante legitimum tempus usum conjugii arripissent, et nuptias suas quodammodo furati essent. Satis enim ex historia sacra constat, Adamum cognovisse uxorem suam; posteaquam propter peccatum ex paradiso exactus fuisset, ut intelligi potest ex cap. iv. Gen. Deinde non potuit primum peccatum esse intemperantiam carnis, cum nulla esset, neque esse posset in statu innocentie concupiscentia carnalis rectæ rationi repugnans, nisi prius ipsa ratio Deo repugnare cepisset, ut in libro de statu innocentie demonstravimus. Adde, quod etiamsi continuo post creationem suam primi

homines, liberis operam dare voluissent, nulla erat lex, qua prohiberentur id facere. Nam neque infantes, aut pueri, sed viribus, et statura perfecti creati fuerant, ut ætas matura expectanda non esset: et jam audierant: *Crescite et multiplicamini*, et Adamus divinitus edoctus pronuntiaverat: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea, et, Propter hoc relinquet homo patrem, et matrem, et adhærebit uxori suæ.*

Sunt aliæ duæ sententiæ, quæ sanctos Patres habent auctores. Sanctus enim Ambrosius in libro de paradiso cap. 12. scribit, peccasse Evam, quod addiderit aliquid ad verba Domini. Nam cum Deus prohibuisset, ne vescerentur de fructu ligni scientiæ boni et mali, alioqui futurum ut morerentur: illa retulit, prohibitum sibi fuisse, ne vescerentur de ligno scientiæ, neque illud tangerent, ne forte morerentur. Ubi addidit vitium fuisse contactum ligni, et absolutam mortis interminationem revocavit in dubium per vocem illam (forte). S. Joannes Chrysostomus hom. 16. in Genesim scribit, initium peccati fuisse, quod Eva cum diabolo colloqui cœperit.

Cæterum sancti isti Patres, non videntur accurate de peccato primæ parentis disserere voluisse, sed obiter, ex eo quod acciderat occasionem accipere admonendi populum, tum ut fideliter, et religiose verba Dei recitarent, tum ut diligenter, et studiose malorum colloquia præcaverent. Et quamvis illa additio ad verbum Dei, et colloquium cum diabolo aliquo modo peccata dici possint, quia fuerunt occasiones peccati, quæ postea commissum est: proprie tamen peccata non fuerunt. Nam Eva non mutavit sententiam Domini, quamvis non totidem verbis illam expresserit, ac Deus illam initio pronuntiaverat. Neque sciebat diabolus esse, qui secum per serpentem loquebatur. Et præterea satis instructa erat, ac munita gratie divinæ presidio, ut posset tuto cum ipso etiam diabolo aperte colloqui, si tentationi ejus resistere voluisset.

His igitur opinionibus dimissis, in quarum refutatione cum hæreticis nostri temporis convenimus, videamus, quæ inter nos, et illos controversia supersit. Martinus Lutherus in commentario 3. cap. Gen. contendit, primum peccatum primorum parentum fuisse infidelitatem, quod videlicet non crediderint se morituros, si fructum illum degustassent. Id Lutherus probat, tam ex verbis

Scripturæ, tum ex ratione. Nam Scriptura, Genes. iii. refert, serpentem hoc potissimum persuadere conatum esse mulieri, ut crederet se non morituram: et mulierem non prius ausam respicere poma illius arboris, ac nullo minus deceptere, quam audisset: Nequaquam morierimini. Scit enim Deus, quia quacumque die comederitis, aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii scientes bonum et malum. Ratio autem id suadet, ut sicut initium, et radix justitiæ est fides, ita radix, et initium peccati sit infidelitas.

Eadem est sententia Joannis Calvini, qui lib. ii. Institut. cap. 1. §. 4. ita breviter explicat sententiam suam: « Infidelitas radix defectiois fuit. Hinc autem emerit ambitio, et superbia, quibus annexa est ingratitude. » Et infra: « Infidelitas ambitioni januam aperuit: ambitio vero contumaciæ fuit mater. » Et rationem hanc reddit: quia nunquam repugnare Dei imperio ausus fuisset Adam, nisi ejus verbo incredulus.

At sententia theologorum catholicorum communis est, primum peccatum Evæ fuisse superbiam. Vido S. Thomam in 2. 2. quæst. 163. et Theologos cæteros in 2. sent. dist. 21. et 22. De Adamo S. Bonaventura, et Scotus loco citato existimant, primum ejus peccatum fuisse inordinatum amorem erga conjugem, amorem autem non carnalis concupiscentiæ, sed humanæ amicitiae. Sanctus vero Thomas loco notato, utriusque parentis primum peccatum docet fuisse superbiam, quæ sententia omnino recipienda est. Nam et cum divinis litteris et cum testimoniis Patrum, et cum ipsa ratione maxime congruit.

Incipiamus a Scripturis, Eccles. 8. *Initium superbiæ hominis apostatare a Deo, quoniam ab eo, quæ fecit eum, recessit cor ejus.* Et rursum: *Initium, inquit, omnis peccati superbia* (1). Quo loco duobus argumentis sapiens ostendit, superbiam esse vitium maxime detestabile. Primum, quia principium superbiæ humanæ, id est, primus actus superbiæ hominis, apparuit in illa defectione primi hominis, qui a Deo, qui eam recens creaverat, sponte recessit, nolens subjici ejus imperio. Deinde, quia illa primi hominis superbia fuit initium omnis peccati; sive omnium peccatorum, quæ ab hominibus commissa sunt, et quotidie committuntur. Quod idem confirmat

Tobias illis verbis, quæ habentur cap. vi. *Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas. In illa enim initium sumpsit omnis perditio* (2). Quamvis enim hæc loca referri possent ad peccatum Angeli, quod fuit absolute omnium primum: tamen credibilis est Ecclesiasticum et Tobiam respexisse ad primum peccatum primorum hominum, quod notius erat vulgo, quam peccatum Angeli.

Adhæc B. Paulus cap. 5. epist. ad Rom.: *Sicut, inquit, per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita per obedientiam unius hominis, justi constituentur multi* (3). Quo loco Apostolus loquitur de peccato Adami potius, quam Evæ, siquidem in Adamo omnes moriantur, 1. Corinth. xv. *Et per unum hominem peccatum in mundum intravit, in quo omnes peccaverunt.* Rom. v (4). Et loquitur de primo peccato, non de cæteris, quæ post primum commisit; nam per primum peccatum amisit gratiam Dei, et originalem justitiam, cujus privato est in ejus posteris originale peccatum. Porro actus primus superbiæ est, nolle subjici imperio, et præceptis alterius, quæ proprie dicitur inobediencia: sicut e contrario humilitatis est, subjici imperio, et præceptis aliorum, quæ proprie dicitur obedientia. Hinc legitimus Eccles. x: *Initium superbiæ hominis apostatare a Deo.* Quod non ita accipiendum est, quasi apostasia sit prior quam superbia, sed significat Ecclesiasticus, primam partem, sive primum superbiæ actum fuisse nolle parere Deo, ut S. Thomas recte exponit in 2. 2. quæst. 162. art. 7. ad 2. hinc etiam Hierem. ii. dicitur homini: *A sæculo confregisti jugum meum, rupisti, vincula, dixisti: Non serviam* (5).

Sanctus etiam Augustinus pro eodem habet superbiam, et inobedientiam, humilitatem, et obedientiam, lib. xv. de civit. Dei, cap. 13: « Bonum est, inquit, sursum habere cor, non tamen ad se ipsum, quod est superbiæ, sed ad Dominum, quod est obedientiæ, quæ nisi humilium esse non potest. » Et in eodem loco: « Melius esse possent Dii summo veroque principio coherendo per obedientiam, quam suum sibi existendo per superbiam. » Quo loco opponit Augustinus tantquam contraria, obedientiam et superbiam, quia videlicet inobediencia est quæ-

(1) Eccl. X, 14. — (2) Tob. IV, 14. — (3) Rom. V, 19. — (4) I Corin. XV, 22; Rom. V, 12. — (5) Hier. II, 20.

dam superbia et obedientia quædam humilitas. Et lib. viii. de Genesi ad litteram, cap. 14: «Nec fieri potest, ut voluntas propria non grandi ruina pondere, super hominem cadat, si eam voluntati superioris extollendo præponat. Hoc expertus est homo contemnens præceptum Dei, et hoc experimento didicit, quid interest inter bonum et malum, bonum scilicet obedientiæ, malum autem inobedienciæ, id est, superbiæ et contumaciæ.» Apostolus igitur consideravit, peccatum primi hominis cœpisse ab occulta inobediencia, qua in superbiam elatus, non imperio Dei subijci, sed in sua potestate esse dilexit, et inde erupisse in apertam inobedienciam; qua fructum vitium gustare præsumpsit; et ideo proprio, et aptissime dixit, per unius inobedienciam multos peccatores esse constitutos.

Quod si primum peccatum hominum primum fuisset infidelitas, aut amor conjugis, non vere, aut certe non proprie S. Paulus illud peccatum inobedienciam appellasset. Neque enim infidelitas, vel amor conjugis nimis, inobediencia proprie dici potest: superbia vero quamvis ex se latius pateat quam inobediencia, et non omnis superbia inobediencia sit, omnis tamen inobediencia formaliter sumpta, superbia est, ac per hoc superbia, qua quis contemnit præceptum, nec parere vult legis superioris, proprie contumacia, sive inobediencia dici potest. Quemadmodum etiam humilitas, quæ reddit hominem subjectum superiori, quoad omnia latius patet, quam obedientia, quæ reddit hominem subjectum superiori, quatenus aliquid præcipit: tamen quædam humilitas, ea videlicet, quæ hominem præcepto superioris subijci, simul et humilitas et obedientia dicitur. Atque hæc de testimoniis Scripturarum.

Probemus nunc testimoniis Patrum, primum peccatum parentum primorum, non infidelitatem, neque aliquid aliud, sed superbiam fuisse. S. Basilus in oratione quod Deus non sit auctor malorum: «Quamobrem inquit, dolis hominem aggressus, eadem ambitionis cupiditate, quam ipse ab initio habuit, velle similem esse Deo, hæc rursus ad decipiendos nos usus, lignum ostendit, per cuius degustationem pollicitus est hominem similem fore Deo.»

S. Joannes Chrysostomus homil. 16. in Gen.: «Igitur, inquit, ut divinitatem mente sua imaginata est, ad esum properavit.»

S. Augustinus lib. viii. de Genesi ad litteram, cap. 13. loquens de primo peccato: «Denique, inquit, a peccante nihil aliud appetitum est, nisi non esse sub dominatione Dei, quando illud admissum est, in quo ne admitteretur, sola deberet jussio dominantis attendi.» Sed clarius lib. xi. cap. 30: «Quando, inquit, his verbis crederet mulier a bona atque utili re divinitus se fuisse prohibitos, nisi jam inesset menti amor ille propria potestatis, et quædam de se superba præsumptio, quæ per illam tentationem fuerat convincenda et humilianda?» His verbis apertissime S. Augustinus refellit sententiam, quam Lutherus et Calvinus tulerunt. Illi enim volunt ex infidelitate superbiam natam esse, contra autem S. Augustinus disputat, non potuisse infidelitatem in animo primæ parentis locum invenire, nisi in eo superbia præcessisset.

Idem Augustinus in Enchir. cap. 45. enumerans actus malos, et quasi partes peccati primi hominis, primo loco ponit superbiam: «Superbia, inquit, est illic, qua homo in sua potius esse, quam in Dei potestate dilexit.» Item in lib. xiv. de civit. Dei, cap. 13, de utroque primo parente loquens: «In occulto, inquit, mali esse cœperunt, ut in apertam inobedienciam laborarent. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi præcessisset mala voluntas. Porro malæ voluntatis initium, quid potuit esse nisi superbia? initium enim omnis peccati superbia.» Et infra: «Manifesto ergo, apertoque peccato, ubi factum est, quod Deus fieri prohibuerat, diabolus hominem non cepisset, nisi jam illi sibi placere cœpisset. Hic enim delectavit quod dictum est: Eritis sicut Dii, quod melius esse possent summo veroque principio coherendo per obedientiam, quam suum sibi existendo principium per superbiam.»

S. Leo serm. 5. de Nativitate Domini: «Quid, inquit, sanandis ægris, illuminandis caecis, vivificandis mortuis aptius fuit, quam ut superbiæ vulnera humilitatis remediis curarentur?» Ubi vocat superbiæ vulnera, mala inflata humano generi ex peccato Adami. Item in eodem loco: «Illi (Adamo) per elationem lapsio dictum est, terra es, et in terram ibis. Huic per humilitatem exaltato dictum est, sede a dextris etc.»

S. Prosper lib. ii. de vita contemplativa cap. 19: «Et mihi quidem, inquit, videtur quod non ederent de ligno prohibito, nisi concupissent; nec concupissent, nisi tentati,

nee tentarentur, nisi deserti; nec desererentur, a Deo, nisi ipsi prius desererent Deum; nec desererent Deum, nisi superbirent et similitudinem Dei miserabiliter appetissent.

S. Fulgentius in lib. ii. de Incarnatione et gratia Christi, cap. 22: «Quia primum homo in superbiam est diabolica persuasio, et dejectus, perdidit humilitatem.»

S. Gregorius lib. iv. Moral. cap. 9: «Duas, inquit, ad intelligendum se creaturas fecerat, angelicam videlicet et humanam; utramque vero superbia percussit, atque ab statu ingenitæ rectitudinis fregit.» Eucherius lib. 1. in Gen. et alii non pauci idem docent.

Accedat Postremo etiam ratio, nam inter actus malos priores fuerunt interiores, quam exteriores, tam circa objectum intelligibile, quam circa sensibile. Cum enim pars inferior subjecta esset superiori, nec ab ea deficere posset, donec ipsa non deficeret a Deo; non potuit concupiscentia sensibilis alicujus boni in animo prævalere, nisi prius ipse animus a Deo aversus ad infima corruisset. Quare fieri non potest, ut amor erga uxorem immoderatus, primum peccatum Adami fuerit: nec solum de de amor carnalis concupiscentiæ loquor, sed etiam de amore illo socialis benevolentia, quem Bonaventura et Scotus primum peccatum statuunt. Nam et ille amor rei sensibilis erat, videlicet consortii humani, et socialis vitæ, quam amittere Adamus nolens, maluit legem Dei transgredi, quam vitæ sociam contristare.

Porro inter actus interiores, et circa bonum intelligibile prior est actus circa finem quam circa media, siquidem media appetuntur propter finem, non contra. Finis autem hominis in malis est excellentia propria, quæ superbiæ est objectum. Non igitur infidelitas, aut aliquid aliud, sed superbia primum peccatum utriusque primi parentis fuit.

Præterea (ut sententiam Lutheri et Calvinii proprie refellamus) non potuit mens primorum parentum divino lumine illustrata, in errorem induci, nisi antea per aversionem a Deo lumine illo destituta fuisset, ut Augustinus ratiocinatur lib. xiv. de civit. Dei, cap. 13. Quemadmodum nemo potest credere solem non lucere, dum solem ip-

sam respicit: ergo infidelitatem primorum parentum aversio a Deo, et peccatum præcessit; non igitur infidelitas primum peccatum fuit.

Adhæc mater infidelitatis est superbia, ut idem Augustinus docet in lib. de pastoribus cap. 8. Igitur superbia infidelitatem præcessit: non e contrario, nisi filiam matre antiquiorem faciamus.

Denique prior in peccatis est conversio ad bonum creatum, quam aversio a bono increato: neque enim aversio per se appetibilis est, cum non sit bona, et solum bonum sit objectum voluntatis. Itaque quia convertimur ad bonum creatum, sequitur, ut avertamur ab increato, non autem primo, et per se aversio ipsa a voluntate eligitur. At non velle Deo credere, qui est actus infidelitatis, est aversio quædam a Deo, igitur infidelitas non est primus actus malus, sed alium aliquid quem prior, quo ad bonum creatum convertimur, sequitur. Quare Scripturæ divinae non uno in loco testantur, mala opera præcedentia esse causam consequentis infidelitatis I Timoth. i: *Habens fidem, et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, et I Timoth. vi: Radix omnium malorum est cupiditas, quam quidem appetentes, erroverunt a fide (1).*

CAPUT V.

Solvuntur objectiones, et explicatur, quæ fuerit superbia primorum hominum.

Superest objectiones aliquas solvere, quæ contra ea, quæ capite superiore docuimus, afferri solent.

Prima obiectio Lutheri. Satanas tentatio eo tendebat, ut primum crederet Eva non esse verum, quod Deus dixerat, morituros videlicet, qui fructum ligni vitæ gustarent, deinde fructum illum gustando legem Dei prævaricaretur, succubuit autem Eva tentationi, igitur primum peccavit non credendo, deinde fructum vitæ gustando. Responsio. Satanas non solum ad infidelitatem, et inobedienciam, sed etiam ad superbiam adducere conabatur Evam. Nam ideo dixit, scit enim Deus, quia quacumque die comederitis aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii scientes bonum et malum. Quare mulier in eo pri-

(1) I Tim. I, 19; I Tim. VI, 10.

mum a tentatore seducta et devicta est, quod in superbiam elata affectavit esse sicut Deus, sciens bonum et malum; deinde per superbiam excoecata credidit diabolo, et non credit Deo, et in apertam inobedientiam lapsa est.

Secunda obiectio Lutheri et Calvini. Fides est radix, et origo iustitiæ, ergo infidelitas radix, et origo iniustitiæ. Responsio. Ex antecedente ab adversariis posito, sequitur oppositum consequentis. Quia enim fides est origo iustitiæ, sequitur infidelitatem non esse originem, sed finem iniustitiæ. Nam quod est primum in generatione, est ultimum in resolutione. Fundamentum est principium edificationis, sed eversio fundamenti non est principium, sed finis destructionis. Qui enim ædificat a fundamento incipit, in tecto desinit: qui destruit incipit a tecto, desinit in fundamento. Et in animalibus cor primum incipit vivere: ultimum desinit vivere. Quare nunquam in Scripturis dicitur, radix omnium malorum est infidelitas, sicut dicitur: radix omnium malorum est cupiditas, id est, amor sui, sive propria excellentiæ, quæ est superbia. Neque legimus usquam, initium omnis peccati infidelitas, sicut legimus, initium omnis peccati superbia.

Tertia obiectio Calvini. Nunquam repugnare imperio Dei ausus fuisset Adam, nisi ejus verbi incredulus. Responsio, Adam non fuisset ausus imperio Dei manifesto et expresso, quod lignum scientiæ vetabatur, repugnare, nisi verbo ejus incredulus: sed nec fuisset verbo, Dei incredulus, nisi per elationem a Deo aversus divina luce destitutus, tenebrescere cõpisset, ut sanctus Augustinus de Eva scribit, lib. xi. de Genes. cap. 30 et lib. xiv. de civit. Dei, cap. 13. Atque hinc explicari potest alius locus ejusdem S. Augustini ex lib. xiv. de civit. Dei, cap. 17. ubi videtur primum peccatum primorum hominum consistere in infidelitate cum dicit: « Hoc itaque cognoverunt, quod felicitas ignorarent, si Deo credentes, et obediens non committerent, quod eos egeret experiri, infidelitas et inobediencia quid nocerent. » Solum enim ex hoc loco probatur fuisse in peccato primorum hominum infidelitatem, et inobedientiam, apertam videlicet, quam commiserunt dum lignum vetitum degustarunt: sed non probatur non præcessisse superbiam, et inobedientiam occultam, de qua idem Augustinus loquitur loco citato, in eodem lib. cap. 13.

Quarta obiectio est Bonaventuræ et Scoti qui afferunt testimonium S. Augustini ex lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 42 et ex lib. xiv. de civitat. Dei, cap. 11. ubi S. Augustinus scribit Adamum incidisse in peccatum inobedienciæ ex amore immoderate erga conjugem, ac per hoc primum peccatum Adami fuisse amorem illum uxoris, non autem superbiam. Ac ne forte respondeatur, amorem nimium erga conjugem fuisse priorem inobediencia manifestam, non autem inobediencia, vel superbia occulta, notandus est locus adductus ex lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 42. ubi Augustinus scribit, Adamum fuisse in statu innocentie, quando uxorem immoderate amare cõpisset, sic enim loquitur: « Adam noluit Evam contristari, quam credebat posse sine suo solatio contabescere, si ab ejus alienaretur animo, et omnino illa interire discordia; non quidem carnis victus concupiscentia, quam nondum senserat in resistente lege membrorum legi mentis suæ, sed amicali quadam benevolentia, qua plerumque fit, ut offendatur Deus, ne homo ex amico fiat inimicus. » Et confirmari potest hoc argumentum ex cap. iii. Genes. ubi Deus enumerans peccata Adami, primum ponit, quod audivit vocem uxoris suæ, secundum quod comederit de ligno vetito.

Respondeo: sanctus Augustinus vult quidem amorem inordinatum erga uxorem fuisse priorem in Adamo, quam esset aperta inobediencia, ut loca citata demonstrant, tamen non vult priorem fuisse, quam superbiam occultam. Nam lib. xiv. de civit. Dei, cap. 13. contrarium in his verbis docet: « Spontaneus est autem iste defectus: quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, a quo illustrabatur, ut videret, et accendebatur, ut amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum avertetur, et ex hoc tenebresceret et frigesceret, ut vel illa verum crederet dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris præponeret voluntatem etc. »

Primo igitur secundum Augustinum fuit superbia occulta in animo Adami, deinde vitium inordinati amoris erga uxorem, postremo aperta mandati divini transgressio. Peque in lib. xi. de Genesi ad litteram, cap. 42. dicit S. Augustinus Adamum fuisse in statu innocentie, quando immoderate uxorem amare cõpisset, sed dicit, nondum sensit concupiscentiam carnis repugnantis

legi mentis. Potuit enim fieri, ut amissa innocentia, originalique iustitia, non continuo existeret in carne motus ille pudendus, quamvis continuo existere potuerit. Nam etiam hoc tempore, quo iustitia originali caremus, non semper patitur carnis rebellionem, et Eva non solum per superbiam interiorem, sed etiam per exteriorem inobedientiam lapsa fuerat in peccatum, et tamen non continuo sensit carnis rebellionem, aliqui nuditatem suam agnovisset, et erubuit antequam virum suum ad peccandum induceret.

Quinta obiectio, quæ Scoti est. Homo prius cognoscit alia, quam se, ergo prius amat amore amicitie alios, quam se, ac per hoc prius fuit in Adamo inordinatus amor uxoris, quam propriæ excellentiæ.

Respondeo: hæc obiectio in nullis peccat. Primum enim cum Adam habuerit scientiam infusam a Deo, potuit prius cognoscere se, quam alia. Deinde, quidquid sit de aliis rebus, certe prius cognovit se, quam uxorem, cum aliquanto tempore vixerit, antequam uxor ejus existeret. Præterea non est necessarium, ut quod prius cognoscitur, prius ametur, cum possit aliquid cognosci, et non amari: denique mulieris primum peccatum fuit amor proprius, ut Scotus fatetur, cur igitur non potuit etiam primum peccatum viri esse amor proprius?

Sexta obiectio. Si per superbiam primi homines initio lapsi essent, id profecto accidisset, quia cupierant fieri sicut Dii, ut Satan illis promittebat. Quartus igitur, an crederent se posse fieri sicut Deos, an vero non crederent: nam si crederent, certe in errorem, atque adeo in infidelitatem, prius quam in elationem, et superbiam lapsi sunt: si non crederent, non apparet quemadmodum appetere potuerint, fieri sicut Dii. Neque enim id appeti potest, quod non posse fieri creditur.

Respondeo. S. Augustinus in explicat. Psalm. lxxviii. tractans illa verba: *Quæ non rapui tunc excolobam* (1), scribit, primos homines rapere voluisse divinitatem, et perdidisse felicitatem. Quod non ita accipiendum est, quasi voluerint mutare naturam, et ex hominibus Dii per essentiam fieri. Nam idem ipse Augustinus in plurimis locis explicat, superbiam primorum hominum in eo sitam fuisse, quod optaverint fieri Dii per imita-

tionem, et similitudinem, ut sicut Deus scit bonum et malum, nec eget aliquo rectore, et gubernatore, nec alicujus potestati subditus est; ita ipsi scirent bonum, et malum, nec Dei providentia indigerent, neque illius imperio et potestati subessent. Lib. ii. de Genesi contra Manichæos, cap. 15: « Videamus, inquit, his verbis, per superbiam peccatum esse persuasum. Ad hoc enim valet, quod dictum est, Eritis sicut Dii. Quid hic intelligitur, nisi persuasum esse, ut sub Deo esse nollet, sed in sua potestate potius sine domino, ut legem ejus non observarent, quasi invidentes sibi, ne se ipsi regerent, non indigentes illius interno lumine, sed utentes propria providentia, quasi oculis suis ad dignoscendum bonum, et malum, quod ille prohibuisset. Hoc est ergo, quod persuasum est, ut suam potestatem nimis amarent etc. » Tractat. 4. in epist. Joan.: « Contempsit Adam in paradiso positus præceptum Dei, et erexit cervicem, veluti in potestate sua esse cupiens, et nolens subdi potestati Dei. » Idem docet in Enchirid. cap. 14 lib. viii. de Genesi ad litteram, cap. 13. et lib. xi. cap. 30. et lib. xiv. de civitat. Dei, cap. 43. quæ loca capite superiore citavimus.

Porro initium hujus superbiæ potuit esse, ac fuit in homine sine ullo præcedente errore per solam incogitantiam, sive inconsiderationem: Non enim cõpisset superbia hominum ab illo actu, Nolo esse sub Dei potestate, sed post audita verba diaboli: Eritis sicut Dii scientes bonum et malum (quæ verba mulier ab ipso diabolo, vir a muliere audivit, sicut e contrario, præceptum Dei vir ab ipso Deo, mulier a viro audiverat, teste Augustino lib. xi. de Genesi cap. 34.) volvere cõperant intra se, pulchrum esse non pendere ab alio, et simul cõperunt delectari propria potestate, eamque appetere, ac vehementer placere sibi; et occupati ejusmodi cogitatione, delectatione, ac desiderio, non erexerunt animum ad Deum, neque cogitaverunt, id neque fieri posse, neque sibi expedire, atque ita paulatim ad se magis, ac magis conversi, et a Deo aversi cõcœlire cõperunt, et fidem habere verbis Satanae, et Dei, præceptum, minasque contemnere. Sic enim (ut docet Augustinus lib. xiv. de civit. Dei cap. 28.) gradatim pergitur in via iniquitatis ab amore sui usque ad contemptum Dei, quemadmodum in via iustitiæ ab amore Dei, usque ad

(1) Psal. lxxviii, 5.

contemplum sui. Itaque simile videtur fuisse peccatum primum hominum primorum ei peccato, quod a Theologis dicitur delectatio morosa. Neque enim qui circa pecunias, aut dignitates, aut voluptates delectationem morosam habent, statuant furtis, ambitioni, aut fornicationi operam dare, neque cogitant, fieri ne possit an non, quod animo volunt, sed solum ea cogitatione delectantur, ac si res ipsa præsto esset, et peccatum non imaginatione, sed opere patraretur.

CAPUT VI.

Primos parentes amisisse fidem, et quæ fuerit eorum infidelitas.

Disseruimus de superbia primorum hominum, quam ostendimus fuisse principium primi peccati et simul explicuimus quenam superbia fuerit. Nunc de infidelitate eorumdem breviter disserendum erit, et simul explicandum, in quo erraverint Nam etiamsi contendimus, primum peccatum primorum hominum non fuisse infidelitatem, non tamen negamus, eos post superbiam peccatum incidisse in infidelitatem, quæ est communis Patrum sententia.

Tertullianus in II. lib. adversus Marcionem cap. 2: « Quis, inquit, dubitabit, ipsum illud Adæ delictum hæresim pronuntiare; quod per electionem suæ potius, quam divinæ sententiæ admisit? » Ambrosius in epist. 33. lib. v. ad Marcellinam sororem scribens, inducit Deum ita loquentem ad Adamum: « Agnosce esse te nudum, quia bona indumenta fidei perdidisti. » Augustinus in Enchirid. cap. 43. enumerans partes primi peccati, primo loco ponit superbiam, secundo infidelitatem: « Sacrilegium, inquit, illic est, quia Deo non creditur. » Item lib. XIV. de civit. Dei, cap. 47. « Hoc itaque cognoverunt, quod felicius ignorant, si Deo credentes, et obedientes non committerent, quod eos cogeret experiri infidelitas, et inobedientia quid nocerent. » Denique lib. I. adversus Julianum cap. 3. citat Augustinus in eadem sententiam Olympium Episcopum Hispanum.

Prosperin responsione ad capitula Genuensium, dubio 3. « Quid est, inquit, quod eadem naturæ solam fidem non vult esse præ-

ceptam, quam nisi primam (Adam) amisisset, cæteris bonis omnibus non careret? Credendo enim Adam diabolo, non credidit Deo. » Et infra: « Quomodo fides in Adam perditâ, in quocumque filiorum ejus inveniretur, nisi eam idem spiritus, qui omnia in omnia in omnibus operatur infunderet? » Idem in libro contra Collatorem, cap. 49: « Perdidit, inquit, Adam fidem, perdidit continentiam, perdidit charitatem. » Et cap. 21: « Justitiâ iniquitas depulsi, humilitatem superbia destruxit, infidelitas rapuit fidem, captivitas abstulit libertatem. »

S. Leo serm. 4. de Nativitate Domini: « Homo primus, inquit, invido, et deceptorio temere, atque infelicitate credidit. » S. Fulgentius lib. II. de incarnatione, et gratia Christi cap. 22. « Primus, inquit, homo perdidit fidem, perdens autem fidem, perdidit divinam protectionem, scriptum est enim, qui non credit Deo, non protegetur ab eo. »

Sed merito quaeri potest, quid illud sit, quod primi homines Deo eon crederint. Ac de fœmina quidem duæ sunt opiniones, quidam enim existimant, eam non credidisse, mortem subsecuturam, si fructum arboris vitæ degustaret, quin potius credidisse, Deum esse mentium, et ex invidentia prohibuisse fructum illum optimum, et utilissimum. Et in hunc sensum exponunt verba illa: « Cur præcepit vobis Deus, Et nequaquam morierimi. Scit enim Deus quod quacumque die comederitis; aperientur oculi vestri, et eritis sicut Dii scientes bonum et malum. » Ita docet Cyrillus lib. III. in Julianum, Chrysostomus hom. 46. in Genes. Augustinus lib. II. de Genesi contra Manichæos cap. 43. Rupertus, Rabanus, et alii permulti in comment. cap. III. Genes.

Alii volunt Evam credidisse, non fuisse a Deo prohibitum fructum ligni scientiæ boni et mali: seque ac virum suum non bene intellexisse verba Domini. Atque in hanc sententiam exponunt verba illa: *Cur præcepit vobis Deus, ut non ederetis de omni ligno etc.* Ac si dictum esset, cur præcepisset Deus, ut a fructu alicujus arboris manu absterneretis, cum omnes sint bonæ et salutares? Non est igitur cur credatis vos morituros, si lignum scientiæ gustaveritis, scit enim Deus eam arborem utilissimam esse, quippe quæ scientiam augeat, et ideo cum bonus sit, et vestri curam gerat, nunquam rem tam bonam vobis prohibuisset. Indicat hanc sententiam S. Augustinus lib. XI. de Genesi ad litteram.

cap. 30. his verbis: « Arbitror quod putaverit (Eva) Deum alicujus significationis causa dixisse, si manducaveritis mortem moriemini, atque ideo sumpsit de fructu ejus, et manducavit, et dedit etiam viro suo. » Eamdem insinuat Epiphanius hæresi Cæianorum, quæ est 38. ubi dicit, diabolum, ut mulierem seduceret, simulasse se amicum Dei: « Diabolus, inquit, per mendacium decepit Evam, et Adam, alia pro aliis dicens, et amicitiam cum creatore demonstrans. » Non igitur Deum mendacem, et invidum facere voluit, si amicitiam cum illo demonstravit.

Eidem sententiæ non parum favet quod Apostolus II Corinth. XI. comparat seductionem Evæ per serpentem cum seductione Corinthiorum per Pseudoapostolos. Neque enim illi aperte Deum calumniabantur, sed transfigurantes se in Apostolos Christi, prætexebant honorem Dei, et verum Christi Evangelium. Favet quoque eidem sententiæ, quod mulier non audierit a Deo immediate præceptum, sed per Adamum illud acceperit, ut S. August. docet lib. XI. de Genesi ad litteram, cap. 34. et Ambrosius de Institut. Virginis cap. 4. hinc enim facile fuit illi persuadere, aut præceptum non esse datum, aut non esse sic accipiendum, ut Adam illi dixerat. Favet denique huic expositioni textus Hebraicus, siquidem illa vox עֵצִים quam noster interpretes vertit, cur, magis ad verbum redderetur per particulam, *vere quod, aut, etiam quod*, ut sensus sit, estne verum, quod Deus præcepit vobis, ne de omni ligno comederetis? ubi videmus insinuari dubitationem de ipso præcepto, datum ne fuerit a Deo, an non.

Accedit, quod secundum hanc explicationem clarius apparet seductio mulieris, et astutia serpentis. Nam seducitur quis, cum ei persuadetur aliquid falsum sub specie veri: at mulieri justæ, et innocenti Deum esse invidum, et mendacem, non potuit prima fronte verisimile videri; se autem non bene intellexisse verba Dei, plane credibile videri potuit. Exemplum habemus in hæreticis, qui Satanam in seducendis fidelibus studiose imitantur, neque enim Calviniani dicunt, mentium esse Christum cum pane in manibus sumpto, ait: Hoc est corpus meum; si enim hoc dicerent, neminem seducerent, sed ab omnibus ut blasphemii et impij repellerentur; sed dicunt, a Catholicis non recte

intelligi verba Christi, et per tropum accipienda quæ a Catholicis sine tropo accipiuntur. Et similiter faciunt omnes alii hæretici, qui non Deum mendacem, sed Catholicos imperitos esse contendunt, et hac ratione multis imponunt.

Hæc sententia posterior mihi valde probatur; tamen ob reverentiam gravissimorum auctorum, qui priorem sequuntur, non audeo hanc posteriorem ita priori illi antepone, ut non illam etiam ut probabilem recipendam esse censeam. Atque hæc de infidelitate mulieris.

De viro, hoc est, Adamo, minor quæstio est. Nam teste B. Paulo in epist. I. ad Timot. cap. 2: *Vir non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit* (1). Et in ipsa sacra historia legitur dixisse mulierem Genes. III: *Serpens seducit me* (2). Virum autem non dixisse se fuisse seductum, sed comedisse pomum sibi a muliere allatum. Quare sive diabolus persuadere voluerit, Deum esse invidum et mendacem; sive præceptum de fructu ligni scientiæ non edendo, non fuisse accipiendum proprie, sed cum aliquo tropo; id mulier credidit, ac per hoc seducta in prævaricatione fuit: vir autem non credidit, nec seductus fuit, sed alia ratione erravit, nimirum (ut S. Augustinus multis in locis docet) existimavit veniale fore, si contra præceptum Dei de fructu illo comederet, ne sociam, eamque unicam contristaret. In eo quoque erravit, quod cum videret, uxorem manducato cibo illo non esse mortuam, sibi ipse persuasit, esse quoque non moriturum, si cibum eundem manducaret. Quia vero credere tenebatur verbo Dei, quod dictum fuerat: Quocumque die comederis ex eo morte morieris, ideo Patres recte dicunt, Adamum Deo non credidisse, et infidelem, vel ut Tertullianus loquitur, hæreticum esse factum.

Denique tum ex præcedente elatione, tum ex habita experientia dubitare cepit, an forte verum esset quod diabolus dixerat, eritis sicut Dii; non enim Deus ironice dixisset: Ecce Adam sicut unus ex nobis factus est, nisi Adam aliquo modo credidisset se futurum sicut Deum cibum illum comedendo: hoc autem erat fidem habere diabolo, et non habere Deo.

Sed Augustinum audiamus lib. XIV. de civit. Dei, cap. 14: « Inexpertus, inquit, di-

(1) I Tim. II. 14. — (2) Gen. III. 13.

vine severitatis (Adam) in eo falli potuit ut veniale crederet esse commissum. » Et lib. eodem cap. 13 : « Vel, inquit, illa crederet verum dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris praeponeret voluntatem, putaretque se venialiter transgressorem esse praecepti, si vitae suae sociam non desereret etiam in societate peccandi. » Et lib. xi. de Genesi ad litteram, c. 30 : « Dedit, inquit, viro suo fortasse cum verbo suasio, quod Scriptura tacens intelligendum reliquit. An forte nec suaderi jam opus erat viro, quando illam eo cibo mortuam non esse cornebat ? » Et lib. eodem cap. ult., posteaquam dixerat, Adamum comedisso fructum vetium, ne conjugem contristaret, subiungit : « Ergo alio quodam modo etiam ipse deceptus est, sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci in illo modo, quo illa potuit. Hanc autem proprie seductionem appellavit Apostolus, quia id quod suadebatur, cum falsum esset, verum esse putatum est. » Et infra : « Sed etiam virum propter aliquam mentis elationem, quae Deum internorum scrutatorem latere non potuit, sollicitavit aliqua experiendi cupiditas, cum mulierem videret accepta illa esca non esse mortuam, secundum ea, quae superius tractavimus, non tamen cum arbitror, si jam spiritali mente praeditus erat, illo modo credere potuisse, quod eos Deus ab esca illius ligni in videndo prohibuisset. »

CAPUT VII.

Adamum proprie non fuisse seductum.

Ex his, quae diximus capite superiore, solvi potest alia quaestio. Utrum videlicet Adam proprie seductus dici possit. Nam ab una parte B. Pauli verba clarissima sunt : *Vir non est seductus, mulier autem seducta in praeviationem fuit* I. Timoth. ii. Et rursus : *Timeo, ne sicut serpens Eam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri*, II Corinth. xi. (1). Ubi nulla mentio fit Adam. Ab altera parte communis patrum sententia id videtur habere, ut Adam fuerit seductus.

S. Ignatius in epist. ad Trallianos : « Dia-

(1) II Corinth. XI, 3.

bolus, inquit, per mulierem seduxit Adam patrem generis nostri. » S. Irenaeus lib. iii. cap. 35. alias 37 : « Ab altero Adam seductus sub occasione immortalitatis, statim timore corripitur etc. » S. Epiphanius haeresi 38. quae est Caianorum : « Ipse, inquit, Diabolus per mendaciam decepti Evam, et Adam. » S. Joannes Chrysostomus hom. 9. in priorem ad Timotheum : « Ad comparationem, inquit, mulieris dicit illum non fuisse seductum. » Ubi docet Adamum seductum fuisse, sed minori seductione, ita ut ad comparationem mulieris videatur non fuisse seductus. S. Cyrillus Alexandrinus lib. ii. in Joan. cap. 3 : « Sed posteaquam diabolica fraude seductus, Dei praecepta contempsit, et spreto mandato gratiam perdidit, terram se esse, et in terram reversurum audivit. »

S. Hilarius (ut ad Latinos venianus) can. 3. in Math. : « Serpens, inquit, Adam pelle-xerat, et in mortem fallendo traduxerat. » S. Ambrosius in lib. de paradiso, cap. 4 : « Mulier, inquit, prior decepta est, et virum ipsa decepit. » S. Augustinus tract. in Psal. 68. in illud : *Quae non rapuit tunc excole-bant* : « Quis, inquit, rapuit ? Adam. Quis primum rapuit ? ille ipse qui seduxit Adam. » S. Prosper in lib. contra Collatorem. c. 21 : « Postquam Adam se deceptoris suo subdi-dit, perdidit boni scientiam. S. Leo serm. 2. de Nativitate Domini : « Glorabatur, inquit, diabolus sua fraude deceptum hominem di-vinis caruisse muneribus. » S. Fulgentius lib. ii. de Incarnatione, et gratia Christi, cap. 22 : « Quia primus homo, inquit, in super-bia diabolica est persuasionem dejectus, per-didit humilitatem, perdidit fidem etc. »

Propter hanc apparentem sanctorum Patrum cum Apostolo Paulo discordiam, multi conati sunt verba B. Pauli ita interpretari, ut ex iis non posset colligi, Adamum vere ac proprie non fuisse seductum : sed ex interpretaciones non omnino convenire videntur verbis, et intentioni Apostoli. Percurram breviter praecipuas. Prima est. Vir non est seductus, id est, a Diabolo. Nam a muliere seductus est. Secunda. Vir non est seductus, id est, non est seductus prior. Nam ante cum mulier seducta fuit. Tertia. Vir non est seductus, id est, non scribitur, in Genesi ejus, seductio ; quemadmodum Melchisedech dicitur ab Apostolo Hebr. vii. sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium die-

rum, neque finem vitae habens, quia nihil horum de eo legitur in Scripturis. Quarta. Vir non est seductus, id est, in praeviationem, sicut mulier seducta est in praeviationem. Nam mulier seducta, fuit auctor praeviarandi viro suo. Tir autem seductus, non fuit ulli auctor praeviarandi.

Haec quatuor explicationes non videntur quadrare omnino in hunc locum Apostoli. Tum quia absolute ipse pronuntiat. Vir non est seductus, mulier autem seducta in praeviationem est ; ac si diceret, uterque praeviaratus est, sed vir sine aliquo seducte se, mulier ab alio circumventa atque seducta ; tum quia intentio Apostolice loci erat, demonstrare mulieres non ita pollere iudicio, ac vigore animi, ac viros, et propterea non debere eas docere in Ecclesia sed a viris discere. Nam cum dixisset : *Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio*, utrumque probat. Et primum, quod mulier non debeat dominari in virum, sed subjecta esse, inde colligit, *Quia prior Adam formatus est, deinde Eva*. Et, ut addit I ad Corinth. xi : *Mulier ex viro non vir ex muliere ; et mulier propter virum, non vir propter mulierem formatus est* (1). Quod autem mulier discere debeat, non docere, probat, *Quia vir non est seductus, mulier seducta in praeviationem est*. Quod quidem eo tendit, ut ostendatur mulier simplicioris esse naturae, minoris iudicii et prudentiae, quam vir, nam (ut notat Chrysostomus in commentario hujus loci) maluit Apostolus dicere, vir non est seductus, mulier est seducta, quam Adam non est seductus, Eva est seducta, ut ostenderet id quod accidit Adamo et Evae provenisse ex differentia naturalis viri, et mulieris, et naturaliter viros esse prudentiores, et ingenii, ac iudicii melioris et maturioris, quam feminæ sint ; ac propterea mulieres, quæ tam facile seducuntur, non esse idoneas ad docendum.

Jam vero quatuor illæ interpretationes, si verae essent, redderent argumentum Apostoli plane infirmum ac debile. Non enim propterea censendum est, mulieres immaturi iudicii esse, et ad docendum ineptas, quod Eva seducta sit a Diabolo, et Adam a muliere, vel quod Eva sit prius seducta, quam Adam, vel quod Eva seductio scripta sit in Genesi, Ade seductio non sit scripta ; vel

denique quod Eva seductio fuerit causa praeviarationis Ada, non contra. Nam quod Eva seducta sit a diabolo, Adam a muliere, tantum abest, ut arguat mulierem simplicioris esse naturae, quam virum, ut potius arguat contrarium, siquidem longe difficilior est, evadere insidias diaboli, quam mulieris. Quod autem Eva prior seducta fuerit, Adam posterior, quodque unius seductio scripta sit, non alterius, nihil ad rem propositam facere videntur, cum per accidens se habeant ad vigorem animi demonstrandum. Quod denique Eva seductio causa fuerit praeviarationis viri, per accidens factum est, tum quia prior ipsa seducta est, tum quia nullus tunc erat, cui vir praeviarandi occasionem dare posset.

Verissima est igitur S. Augustini sententia, quam superiore capite secuti sumus ; videlicet Adamum proprie non fuisse seductum, et verba Apostoli sine ulla additione proprie, et formaliter (ut more scholastico loquamur) esse accipienda, cum ipse ait : *Vir non est seductus, mulier seducta in praeviationem est*. Nam in tribus erravit Adam (ut supra diximus) quod crediderit peccatum esse veniale mandatum Dei praeviarari ; quod crediderit se manducando cibum vetium, non esse mortuum ; quod crediderit, se futurum similem Deo, et nullius providentiae imperioque subjectum.

Primi erroris causa fuit amor nimius erga conjugem, ac per hoc non seductio alicujus, qui per dolum eum deceiverit, sed propria ipsius pravitas, et caecitas ex praecedente elatione subsecuta. Secundi erroris causa fuit, praeter propriam caecitatem, experientia, quam habuit cum vidit uxorem illo cibo manducato non esse mortuam, fortasse etiam uxoris adhortatio, quæ tamen proprie seductio dici non poterat, cum ipsa non animo fallendi, sed simpliciter, quod verum esse credebat, viro suo proponeret. Tertii erroris occasio fuit, verbum serpentis a muliere viro suo relatam (eritis sicut Dii), causa autem fuit non ipsius serpentis, aut mulieris auctoritas, vel persuasio, sed tum experientia praecedens, quæ ut fecit eum dubitare de illo (morte moriemini), ita fecit propendere ad credendum illud (eritis sicut Dii) ; tum propria superbia, id est, amor propriae potestatis, liberum enim et facile credimus quod amamus. Vide Augustinum lib. xi. de

(1) I Corinth. XI, 8.